

Розділ 6. Історія освіти**Рокицька О.Д.,**

методист відділу музейної освіти та бібліотечної справи Комунального вищого навчального закладу Київської обласної ради "Академія неперервної освіти"

Рецензент: Перерва В. С.,

доцент кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти Комунального вищого навчального закладу Київської обласної ради "Академія неперервної освіти", кандидат історичних наук

ЄВГЕНІЯ ВОЛОЩЕНКО – РЕПРЕСОВАНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПЕДАГОГ

У статті на прикладі життя і професійної діяльності Є. Волощенко, педагога, керівника Київського обласного відділу народної освіти (1935-1937 рр.), на основі архівних документів розкрито репресивну політику радянської влади проти інтелігенції України та освітян Київщини в 30-х роках ХХ століття.

Ключові слова: народна освіта, радянська влада, репресії інтелігенції, педагогічна діяльність, завідувач обласного відділу народної освіти, "ворог народу", реабілітація.

Актуальність проблеми дослідження. В умовах розвитку Української держави зріс інтерес громадськості до вітчизняної історії, до фактів і даних, які тривалий час замовчувалися. Відкриття доступу до архівних джерел дозволили вченим і дослідникам відкрити невідомі сторінки історії України, такі, як масові політичні репресії проти окремих верств населення, зокрема, проти інтелігенції в радянській Україні у 30-х роках ХХ століття.

Вивчення й аналіз наукової історичної літератури дають змогу поглибити знання й уявлення про складне суспільно-політичне життя радянської України 1930-х років, з'ясувати, якою була роль народної освіти у збереженні національно-державних традицій українського народу. Тоталітарний режим, його продукт – політичні репресії – відчутно вплинули на українське суспільство 30-х років минулого століття. Передусім наголошуємо, що жертв масового терору комуністичного режиму в радянській Україні була велика кількість, серед них – винищена інтелектуальна еліта – освітяни та науковці [6].

Отже, проблема нашого дослідження зумовлена необхідністю відродження невідомих сторінок історії освіти Київщини в умовах дії сталінського тоталітарного режиму, повернення імен освітян, які невинно стали жертвами політичних репресій.

Аналіз останніх досліджень. Варто зазначити, що у вітчизняній історичній літературі досліджено чимало питань освітньо-культурного розвитку України періодів коренізації та розгортання репресій проти української інтелігенції [8].

Важливі теоретичні узагальнення й висновки про професійну діяльність науково-педагогічної інтелігенції в культурно-освітніх процесах 20-30 роках ХХ століття в Україні, напрями і форми політичних репресій представлено в дослідженнях В. Даниленко [1], О. Кір'янової [4], Н. Литвин [6], В. Марочко [9], І. Міщенко [8], О. Осмолівської [10], Ю. Шаповал [15] та ін.

У праці "Політичний терор в Україні у 30-50-ті роки. Стан і перспективи дослідження" [15] Ю. Шаповалом представлено невідомі раніше факти злочинів радянської

системи у всіх сферах суспільно-політичного життя як невід'ємної частини тогочасної державної політики, зокрема масові репресії у закладах освіти.

Грунтовні дослідження означеного питання подано також у колективній монографії "Україна в добу "Великого терору (1936-1938 рр.)" [14]. Авторами розкрито мотиви, основні напрями, технології й наслідки репресивних акцій, здійснюваних у час "єжовщини".

Науковцями встановлено, що ідеологічне забезпечення політичних репресій, спрямованих проти науковців та освітян, було одним з важливих напрямів партійної роботи в 30-х роках ХХ століття, що призвело до підриву викладацької роботи у вищих навчальних закладах та в навчальних закладах освіти УСРР [6].

Проблеми політичних репресій стосовно наукової української інтелігенції висвітлено в колективній праці В. Даниленка, Г. Касьянова, С.Кульчицького "Сталінізм на Україні (20-30 роки)" [1]. У розділі "Ідеологічні прояви сталінізму" авторами розкрито боротьбу сталінського керівництва, партійних органів та організацій з "контрреволюційною націоналістичною ідеологією" наукової інтелігенції, проаналізовано спроби владних структур сформувати ідеологічні підвалини політики її масових репресій.

У зазначеному контексті заслуговує на увагу праця В. Марочко, Г. Хілінг "Репресовані педагоги України: жертви політичного терору (1929-1941)" [9], у якій широко висвітлено масові репресії проти співробітників Народного комісаріату освіти, Українського науково-дослідного інституту педагогіки, професорів і викладачів, працівників народних відділів освіти.

Професійну діяльність народних комісарів освіти України – В. Затонського, О. Шумського, М. Скрипника – в умовах функціонування сталінської адміністративно-командної системи узагальнено у праці І. Лікарчука "Міністри освіти України" [5], зокрема в розділі "Міністри освіти урядів Української Радянської Соціалістичної Республіки (1919-1943)".

Водночас зазначаємо, що в науково-педагогічній літературі питання діяльності Київського обласного відділу народної освіти та його педагогічних працівників розглядуваного періоду залишається малодослідженим.

Метою статті є розкриття репресивної політики радянської влади проти інтелігенції України та освітян Київщини у 30-х роках ХХ століття на прикладі життя і професійної діяльності Євгенії Іванівни Волощенко, педагога, керівника Київського обласного відділу народної освіти (1935-1937 рр.).

Виклад основного матеріалу. Вивчення й аналіз наукової історичної літератури дає змогу поглибити знання й уявлення про складне суспільно-політичне життя радянської України в 30-х роках минулого століття, з'ясувати, якою була роль народної освіти у збереженні національно-державних традицій українського народу. Тоталітарний режим, його продукт – політичні репресії – відчутно вплинули на українське суспільство 20-30-х років минулого століття [6]. Передусім підкреслимо, що жертв масового терору комуністичного режиму в радянській Україні була велика кількість, серед них винищена інтелектуальна еліта – освітяни та науковці.

Варто зазначити, що в 20-30-ті роки ХХ століття відбулися глобальні зміни в системі народної освіти: її реформування, переорієнтація на радянські концептуальні та ідеологічні підходи, нові стандарти добору педагогічних кадрів, їх перепідготовки та підготовки, які відповідали тодішнім як економічним господарчим завданням, так і ідеологічним критеріям правлячої партії [4].

На освітні заклади покладалися відповідальне завдання щодо забезпечення завдання партії – виховання всебічно розвиненої людини – цілком гуманне. Але в умовах диктаторсько-комуністичної ідеології насправді реалізувалися сталінські плани соціалістичної колективізації та індустріалізації, а в системі освіти відбувався цілеспрямований вплив на свідомість українського народу, запроваджувався "соціалістичний побут" і новий соціалістичний уклад життя, викорінювалися підвалини національної

самобутності української історичної культури [9]. Злочинна колективізація 1930-1931 рр., голодомор 1932-1933 рр., масове винищення української інтелігенції, зокрема діячів освіти, перервали процес українізації.

Від 1921 року відбулося значне скорочення мережі культосвітніх установ, а 1933 року розпочався шалений наступ на здобутки української культури, освіти, науки. Російська мова, згідно з партійними та урядовими документами, набула статусу державної мови, що зумовило дії, спрямовані на ліквідацію національної школи в Україні [7].

Українська інтелігенція як активна категорія цивільного населення не стояла осторонь протидії процесам репресивного наступу на права, свободи громадян та активно брала участь у антирадянській діяльності. У відповідь на це радянська влада розгорнула широкомасштабний наступ на педагогічних працівників, студентів, учнів вітчизняних навчальних закладів [7; 13]. Сталінська репресивна політика була спрямована на фізичне знищення духовної еліти та підпорядкування чинному радянському режиму всієї освітньо-виховної системи.

Розпочалася політична чистка керівництва і працівників українського Наркомосу та водночас реорганізація системи педагогічної освіти в Україні. Упродовж 1933 року – початку 1934 року тривала ліквідація "скрипнівського Наркомосу". Майже всі, кого М. Скрипник особисто призначав на різні посади керованого ним закладу, згодом були страчені [9].

22 лютого 1933 року Наркомом освіти було призначено В. Затонського (четвертий раз); це співпало з черговою хвилею масового терору в Україні. В обласних управліннях народної освіти В. Затонський 100 % замінив керівний склад, у районних – на 90%. Понад 4 тисячі вчителів було звільнено з роботи як "класово ворожих елементів" [1; 9]. У червні 1935 року В. Затонський призначив керівником Київського обласного відділу народної освіти Є. Волощенко як партійну відповідальну особу.

Євгенія Іванівна Волощенко народилася 24 грудня 1900 року в м. Києві, у родині викладача гімназії [2]. Культурне середовище, у якому зростала Євгенія, мало значний вплив на її формування як особистості; дівчинка часто відвідувала заходи, організовані в гімназії, мріяла про педагогічну роботу [3].

Навчалася в першій Київській гімназії, яку закінчила із золотою медаллю. Після завершення навчання давала приватні уроки, аби мати необхідні кошти для проживання. Револьюційні події 1917 року та проголошення Центральною радою Української Народної Республіки (УНР) певним чином позначилися на формуванні політичного світогляду і професійної орієнтації Є. Волощенко [3, с. 98]. У цей період уперше в історії України на державному рівні висувалося завдання українізації освітнього простору України. Особливо багато було зроблено в період Гетьманату, тобто в 1918 році: "Особливо вражають досягнення уряду у створенні системи освітніх закладів. На рівні початкової школи було випущено кілька мільйонів примірників україномовних підручників, а в більшості шкіл введено українську мову. Було засновано близько 150 нових україномовних гімназій, в тому числі у сільських районах. У жовтні в Києві та Кам'янець-Подільському відкрилося два нових університети. Було також засновано національний архів та бібліотеку з фондами понад 1 млн. томів. Вершиною цієї діяльності стало створення 24 листопада 1918 року Української Академії наук. Так за якихось кілька місяців Гетьманщина мала на своєму рахунку такі здобутки у царині культури, про які мріяли багато поколінь інтелігенції" [7, с. 301].

Є. Волощенко не могла залишатися осторонь цих подій, вона брала участь у громадському житті та поділяла ідеї щодо створення Української незалежної держави. Як активістку її відрадили навчатися у робітфак при КІНО (мета функціонування установи – підготувати людей до здобуття вищої освіти), де Євгенія Іванівна навчалася протягом трьох років [3].

Надзвичайна працелюбність Євгенії Волощенко, її бажання самовдосконалюватися проявилися в тому, що вона без відриву від роботи (від 1926 року) навчалася на педагогічному факультеті Київського інституту народної освіти (КІНО). Згодом працювала у

школах м. Києва та в дитячому будинку дитини; одночасно поринула у громадську діяльність, зосереджуючи увагу на просвітницькому й педагогічному напрямках. Ідеї новаторства українського відродження надихали молодого педагога: вона брала активну участь у ліквідації неграмотності дорослого населення, проводила заняття в лікнепах і гуртках, була активним діячем Київського товариства "Просвіта" (організувала концерти, спектаклі для робітничої молоді).

Якщо у 20-ті роки минулого століття здійснювалася політика українізації в галузі освіти, відбувався активний розвиток системи освіти, то 30-і роки стали періодом уніфікації та жорстокого контролю більшовицької партії. Низка партійних постанов – "Про початкову і середню школу" (1931 р.), "Про навчальні програми і режим в початковій і середній школі" (1932 р.) – обмежувала творчість вчителів і встановлювала жорстокі межі функціонування загальноосвітньої школи. Уся система освіти наповнювалась політико-ідеологічними "цінностями" та директивними настановами партійних органів влади.

У 1926-1937 роках Є. Волощенко як член КП(б)У водночас із педагогічною і громадською діяльністю здійснювала активну партійну роботу, працювала агітатором із комсомольської роботи серед робітничої молоді, організувала осередки РЛКСМ. Водночас у 1930-1933 роках значну увагу приділяла дітям-сиротам, опікувалася їх харчуванням, забиравала додому із дитячого будинку, підгодовувала, рятуючи від голодної смерті. Незважаючи на складні умови життя цього періоду, взяла на виховання із дитячого будинку дівчинку-сироту. А ще з листопада 1931 року до червня 1935 року навчалася в аспірантурі Українського науково-дослідного інституту педагогіки, працювала над дисертаційною роботою.

Високий рівень організаторських умінь, самовідданість педагогічній праці сприяли призначенню Євгенії Іванівни на посаду завідувача Христинівського районного відділу народної освіти у квітні 1933 року, де вона працювала до 1935 року. У районі в той час (як і в Україні в цілому) були серйозні проблеми: голод 1932-1933 рр. фактично унеможливив повноцінне навчання: 50-70% школярів не з'явилися у вересні до школи, а брак учителів сягав 98% [9, с. 255]. Зважаючи на те, що на початку 30-х років минулого століття більшість учителів республіки не мали навіть середньої освіти, керівник вирішувала питання підвищення їхньої кваліфікації на вечірніх і заочних відділеннях педагогічних технікумів, спеціальних педагогічних курсах, гуртках, організованих Наркомосом УСРР; організувала створення в сільських школах сільськогосподарських кабінетів, гурткову роботу тощо; проводила наради педагогів району з питань складання примірних навчальних планів і програм, необхідних для засвоєння учнями основ наук, потрібних для життя й участі в соціалістичному будівництві.

Відповідно до постанови радянського уряду особливу увагу керівник приділяла розвитку системи шкіл фабрично-заводського учнівства і шкіл селянської молоді, відкриттю гуртків, курсів, шкіл для подолання технічної неграмотності робітників. Протягом 1933-1934 років три старші класи загальноосвітніх шкіл було перетворено на технікуми.

Ураховуючи визначні організаторські здатності, виявлені під час праці у Христинівському районі, партійна влада доручила Є. Волощенко важливе і складне завдання – розбудову народної освіти Київщини. У червні 1935 року, після закінчення аспірантури, Євгенію Іванівну було рекомендовано обкомом партії та особисто М. Межуєвим (завідувачем облвно в 1934-1935 рр.) на посаду завідувача Київського обласного відділу народної освіти. Одночасно її було призначено секретарем облвиконкому.

У 1935-1937 роках Є. Волощенко працювала на посаді завідувача Київського обласного відділу народної освіти. У той час у 26 районах Київської області було 4000 шкіл, 30 тисяч учителів і більше сотні інших культурно-освітніх закладів, що створювало певні труднощі в організації діяльності та належного контролю за цим процесом. Як керівник Євгенія Іванівна здійснювала ефективну управлінську діяльність в області, про що свідчать її звіти про роботу [3]. Як зазначено в матеріалах політичної біографії, укладеної в ході

слідства, вона виїжджала у школи області разом з інспекторами, надавала методичні поради, перевіряла навчальну діяльність, проводила окружні наради та виступала з доповідями.

У складний період згорання українізації та проведення русифікації всіх сфер українського життя, економічної розрухи та голоду, вона намагалася втілювати накази Наркомосу України, відкриваючи в області систему шкіл фабрично-заводського учнівства і шкіл селянської молоді (Біла Церква, Бровари, Васильків, Сквиря, Фастів, Тараша). Однак нестача педагогічних кадрів, які б мали належну освіту, гостро відчувалася в школах області (що, безумовно, було пов'язано з голодом, арештами та репресіями вчителів). Тому заплановане їй вдалося виконати лише частково, а от відкрити російські школи не вдалося.

Напружену педагогічну та організаційну діяльність Євгенія Іванівна поєднувала із плідною науковою творчістю, планувала захист кандидатської дисертації в Українському науково-дослідному інституті педагогіки. Неодноразово виступала з доповідями про результати своїх педагогічних відкриттів під час засідань на педагогічних секціях, друкувалася у виданні "Шлях освіти". За активну і самовіддану працю була нагороджена Центральним виконавчим комітетом України. Педагог була сповнена сил і нових задумів. Але все раптово закінчилося.

Маховик сталінської репресивної машини набув обертів: на початку 1933 року було здійснено "чистку" в Наркомосі, в органах народної освіти вишукували "шкідників" з когорти "буржуазних націоналістів". Від 1933 до 1939 року багато педагогів стали жертвами сталінських репресій [9]. Згідно рознарядки за наказом М. Єжова від 30 липня 1937 року № 00447 на Київську область за першою категорією (тобто розстріл) визначено 2 тисячі осіб. Наказ вступав у дію від 5 серпня 1937 року. Відділи освіти як проміжна ланка між Наркомосом та школою стали своєрідними заручниками державно-партійної доктрини "народної освіти", коли чистили кадровий склад і виявляли "шкідників" в українських обласних і районних органах народної освіти.

Восени 1937 року за типовим політичним і технологічним сценарієм відбулася чергова "чистка" кадрового складу обласного відділу народної освіти Київщини. У політичних ізоляторах НКВС уже перебувало вище керівництво області. Трагічна доля не обминула й Наркома В. Затонського, хоч він і зарекомендував себе надзвичайно ретельним виконавцем рішень партійних органів та "наводив більшовицький порядок" у системі освіти України [5]. Саме за його командою розпочалася "чистка" освітніх закладів від "шкідливих елементів", якими, на думку Наркома, була переважна більшість педагогів і навіть учнів. За даними дослідників, упродовж 1933 року втратили роботу понад 4 тисячі вчителів із "класово-ворожих елементів, які пробралися до школи". Нового розмаху "чистка" серед учительства набула від квітня 1936 року, коли проводили атестацію вчителів. 22 грудня 1937 року Політбюро прийняло рішення про звільнення з посади Наркома освіти В. Затонського, а в січні 1938 року він був виключений зі складу керівних органів ЦК КП(б)У "як ворог народу".

У жовтні 1937 року під час партійних зборів Є. Волощенко було звинувачено в буржуазно-націоналістичному ухилі та виключено з партії. Активна організаційно-педагогічна та громадська діяльність була деяким партійцям не до вподоби. Парторг зазначав, що Є. Волощенко мало виконує партійних завдань, веде себе зверхньо та "пошкідницьки" віднеслася до атестації вчителів. Її критикували за низький рівень знань учнів, за недоліки в організації і проведенні іспитів, за провал атестації вчителів, за те, що мало відкривала російських шкіл та звинуватили в такому: "Волощенко... проводила активную вредительскую буржуазно-националистическую работу в системе областного народного образования, направленную на разрыв школы, срыв закона о всеобщем... Ее вредительская деятельность была направлена на отмежевание украинской культуры от культуры русского народа и дружественных народов Великого Советского Союза..." [3, с. 91, 94]. У загальній атмосфері непорозуміння і критики Євгенія Іванівна під час партзборів намагалася довести,

що вона не винна, але все було марно, двигун сталінської репресивної машини набрав обертів.

9 жовтня 1937 року в газеті "Пролетарська правда" було опубліковано статтю С. Шухмана "Буржуазні націоналісти в облнар освіті" [16], у якій автор "викривав" "кубло ворогів народу", наголошував, що "потрібно нещадно викоренити до кінця буржуазних націоналістів з органів народної освіти", та подав інформацію: "Недавно виключено з партії колишнього завідувача облнаросвіти Волощенко за зв'язок з ворогами і провал роботи в галузі народної освіти, знято з роботи заступника завідуючого облвно Котляренка" [16, с. 2].

Тож у розквіті сил та багатогранних задумів педагога було безпідставно звинувачено як буржуазного антирадянського націоналіста, "ворога народу" й заарештовано 23 жовтня 1937 року [3].

Висунуті проти неї звинувачення Є. Волощенко рішуче відкидала. Слідство тривало 2 місяця, і весь цей період Євгенію Іванівну тримали у Лук'янівській в'язниці.

Із метою виявлення фактів підривної шкідницької антирадянської діяльності в народній освіті Київщини за справою Є. Волощенко було призначено експертну (дознавальну) комісію із працівників обласного відділу народної освіти у складі Фунштейна, Ефимова, Янкелевича, Друкарова. За висновками роботи Київського обласного відділу народної освіти дізнавальна комісія дала висновок про те, що Є. Волощенко допустила немало помилок у керівній діяльності. Педагога звинувачували в тому, що за період її роботи в області не було відкрито жодної російської школи, до того ж дуже мало працювало російськомовних класів, зірвано роботу курсів: "Волощенко упорно не розширяла сети русских школ в области. Достаточно сказать, что в Киевской области было 36 русских школ при наличии 75 немецких. На курсы языковедов вместо 300 человек было набрано только 43" [3, с. 101]. Євгенія Іванівна погоджувалася із недоліками в роботі, але категорично заперечувала зв'язок із ворогами та приналежність її до антирадянської націоналістичної організації.

Справа завідувача облвно Є. Волощенко набула розголосу. Протягом двох місяців відбувався допит свідків, склалися протоколи та здобувалися свідчення, перевірялася її робота за попередні роки, вишукували "шкідників" в освіті, тероризуючи всіх, хто працював поряд з нею.

27 грудня 1937 року Виїзна сесія Військової Колегії Верховного суду СРСР засудила Є. Волощенко за "участь в антирадянській українській націоналістично-терористичній організації" за статтями 54-7, 54-8, 54-11 УРСР до 10 років тюремного ув'язнення з конфіскацією майна та 5 років "поразки в правах" [3, с. 159]. Справу педагога слухали в закритому судовому засіданні без участі обвинувачів і захисту та без виклику свідків.

Судом Є. Волощенко визнано винною в тому, що з березня 1937 року вона була учасником антирадянської організації і за дорученням М. Межуєва проводила корупційну та буржуазно-націоналістичну діяльність в органах Київського обласного управління освіти. У висновках комісії зазначено: "Волощенко проводила контрреволюционную буржуазно-националистическую работу в системе Народного образования. Вражеская деятельность Волощенко и Котляренко закладывала проведения мероприятий, направленных на отрыв от Советской Украины, на отмежевание культуры украинского народа от культуры братского русского народа" [3, с. 81].

На суді Євгенія Іванівна категорично заперечувала факти будь-якої причетності до контрреволюційної антирадянської діяльності, зокрема і шпигунство, та виражала своє лояльне ставлення до радянської влади. Також пояснила, що вперше почула про існування такої організації на процесі слідства над М. Межуєвим. Проте неправдиві сфальсифіковані свідчення Кожеми і Шадермана про її участь у антирадянській підривній діяльності було взято до уваги (у 1957 році вони ще раз дали свідчення на користь реабілітації Є. Волощенко, зазначивши, що 1937 року вони підписали протоколи в результаті незаконних методів впливу на них).

Отже, Є. Волощенко, перебуваючи на посаді керівника обласного відділу народної освіти, у тяжких економічних і соціальних умовах намагалася вирішити питання неграмотності та малограмотності населення регіону – учнів, дорослих, педагогів. Зазначаємо також, що її діяльність була спрямована на виконання численних державних розпоряджень і постанов у сфері освіти; також вона була активним громадським і партійним діячем. Однак це не завадило потрапити їй під репресивну машину; основні звинувачення – "контрреволюційна буржуазно-націоналістична діяльність", "участь в антирадянській українській націоналістично-терористичній організації", "відмежування культури українського народу від культури братнього російського народу", "недостатнє розширення мережі російських шкіл" – дозволяють зробити висновок, що політика держави була спрямована на нищення національної ідентичності народів, зокрема й українського, які входили до складу Радянського Союзу, завдяки русифікації, відмови від усього національного.

Тож у розквіті сил педагога й управлінця Є. Волощенко було безпідставно звинувачено в українському буржуазному націоналізмі та шпигунстві й засуджено на 10 років позбавлення волі. Репресована відбувала незаконний вирок у різних тюрмах Росії: Володимирській, Орловській, Ярославській – та після звернення з листом про перегляд її справи щодо реабілітації до "батька Сталіна" в 1941 році була заслана на Соловки. Морально-психологічне приниження – "ворог народу", – а згодом кримінально-політичне та фізичне виснаження не зламали духу української інтелігентки. Євгенії Іванівна не втрачала надію й вірила в реабілітацію. Шість разів (за 34 місяці ув'язнення), зокрема в 1939, 1940, 1941 роках вона подавала заяву щодо перегляду її справи як неправдиво звинуваченої та безпідставно засудженої, але все було марно. Є. Волощенко померла в концтаборі на Соловках у 1942 році, не дочекавшись перегляду справи. На той час їй виповнилося лише 42 роки [3, с. 180].

Зазначаємо також, що репресії прокотилися і "службовою вертикаллю", а потім – за принципом ланцюгової реакції: зі справи керівника Є. Волощенко почалася "чистка" й "зачистка" її підлеглих – працівників Київського обласного відділу народної освіти – та освітян Київщини [3, с. 188]. Було засуджено її заступників – Княжицького та Котляренка (одного із них до розстрілу), заступника методичного кабінету облвнв Й. Луцика, секретаря парткому Карнауха, Спотаря, завідувача лекційного бюро, М. Межуєва, колишнього завідувача обласного відділу, А. Хвилю, заступника наркома освіти, Миронченко, Червоного та інших. Майже всіх співробітників облвнв було звинувачено в протиставленні української мови російській, більше 500 осіб звільнено з посади та понад 100 педагогів заарештовано (за даними А. Кожеми, зам. керівника шкільного управління облвнв) [3, с. 12]. Звільненню підлягали керівники районних відділів освіти та майже кожен директор школи; окрім того, було заарештовано та засуджено п'ятдесят учителів та двадцять інспекторів області за справою Є. Волощенко. До "кубла" "ворогів народу" було віднесено Долгіна, завідувача Фастівського районного відділу народної освіти, Зрайчука, завідувача Макарівського районного відділу народної освіти, Шматько та Духновського, завідувача Сквирського районного відділу народної освіти, Чепеля, завідувача Ладиженського районного відділу народної освіти, директорів – Десятника, Долгіна, Коблеса, Торяника, Шабатина, Цетенко, Чепеля та інших. Жертвами терору та репресій стали також педагоги Христинівського району, де попередньо працювала Є. Волощенко [3, с. 91].

Період хрущовської "відлиги" дав змогу переглянути справи засуджених і реабілітувати несправедливо звинувачених. клопотання про реабілітацію та перегляд справи Є. Волощенко подали її чоловік І. Критський та сестра С. Волощенко. Верховний суд СРСР надав дозвіл Наркомосу та НКВД України зібрати відомості за справою Є. Волощенко повторно.

У висновку комісії Наркомосу УССР від 25 травня 1940 року йшлося про те, що в акті від 1 грудня 1937 року висновки про шкідницьку антирадянську діяльність Є. Волощенко

зроблено не обґрунтовано, встановлено, що Фунштейн, Ефимов, Друкаров, Якилевич підписали акт від 1 грудня 1937 року, однак жоден із них не мав конкретних даних про шкідливу антирадянську діяльність Є. Волощенко, що цей акт укладено та передруковано явно з вимогами та під тиском НКВД [3, с. 129-130, 134-135].

Постановою Військової колегії Верховного суду СРСР від 14 травня 1957 року було переглянуто справу Євгенії Іванівни Волощенко, завідувача Київського обласного відділу народної освіти (1935-1937 рр.); за новими відкритими обставинами справу було закрито за відсутністю складу злочину. У зв'язку "з нововиявленими обставинами" в 1956 році Є. Волощенко реабілітовано посмертно (постанова контрольно-ревізійної комісії Київської області від 26 жовтня 1989 року, протокол №14, параграф 18 "Про реабілітацію в партійному відношенні (посмертно) Волощенко Євгенії Іванівни") [3, с. 223, 228-229].

Тривалий час про Є. Волощенко взагалі ніде не згадувалося. І лише в часи Української незалежної держави маємо змогу повернути та відродити імена тих, хто став жертвою сталінської тоталітарної системи. Відкриття архіву Служби безпеки України в м. Києві 2000 року дало змогу дізнатися правду про репресованих та написати нарис про Є. Волощенко, репресованого педагога, завідувача Київського обласного відділу народної освіти 1935-1937 років.

2001 року було організовано музей історії освіти Київщини, у якому створено портретну галерею "Завідувачі Київського обласного відділу народної освіти", серед яких представлено і Є. Волощенко. Нині маємо змогу під час екскурсій музеєм розповісти відвідувачам про життя і професійну діяльність Є. Волощенко, розкривати трагізм її долі.

Висновки. Ідеологічне забезпечення політичних репресій, спрямованих проти наукової інтелігенції, педагогічних працівників, було одним із важливих напрямів партійної, організаційно-ідеологічної роботи в радянській Україні у 30-х роках ХХ століття. Партійна радянська система нищила українську інтелігенцію – освітян, науковців, письменників, діячів культури, – намагаючись остаточно знищити українців як самобутню націю, перетворити їх на складову радянського народу.

Важливо, що в нашій країні з часу набуття незалежності на державному рівні здійснюється політика відродження національної пам'яті та самобутності, повернено тисячі імен незаконно репресованих і вбитих за радянської диктатури, чому, безперечно, посприяв Указ Президента України від 21 травня 2007 року № 431, у якому встановлено щорічне відзначення у третю неділю травня Дня пам'яті жертв політичних репресій, "з метою належного вшанування пам'яті жертв політичних репресій, привернення уваги суспільства до трагічних подій в історії України, викликаних насильницьким впровадженням комуністичної ідеології, відродження національної пам'яті, утвердження нетерпимості до будь-яких проявів насильства проти людства" [11].

Список використаних джерел

1. Даниленко В. Сталінізм на Україні (20-30 роки) / Даниленко В., Касьянова Г., Кульчицький С. – К., 1991. – 96 с.
2. Державний архів м. Києва. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 202. – Арк. 2.
3. Галузевий державний архів Служби безпеки України. – Ф. 6. – Спр. № 3409 (Волощенко Є.І.) – 256 арк.
4. Кір'янова О. Сучасна вітчизняна історіографія (2000 р. – 2011 р.) про професійну діяльність української науково-педагогічної інтелігенції в культурно-освітніх процесах радянської України в 20-30-х рр. ХХ ст. // Наукові записки з української історії : збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 31. – С. 176–182.
5. Лікарчук І.Л. Міністри освіти України : монографія: в 2-х т. / І. Л. Лікарчук. – К. : Видавець Єшке О.М., 2002. – Т. 1 (1917-1943 рр.). – 328 с.

6. Литвин Н.М. Політичні репресії проти наукової інтелігенції в радянській Україні в 1920-1930-х роках (ідеологічні аспекти проблеми) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 "Історія України" / Н. М. Литвин ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2006. – 23 с.
7. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. / Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. – К. : Знання, 2006. – 447 с.
8. Міщенко І. Репресовані педагоги Польського педагогічного інституту [Електронний ресурс] / І. Міщенко // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2014. – Випуск 702–703. – С. 64–69. – (Серія "Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини). – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvchnuipmv_2014_702-703_15.
9. Марочко В. Репресовані педагоги України : жертви політичного терору (1929-1941) / В. Марочко, Г. Хіллінг. – К. : Науковий світ, 2003. – 302 с.
10. Осмолівська О.Ю. Державна політика щодо професорсько-викладацьких кадрів радянської України (1920-1930-ті рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 "Історія України" / О. Ю. Осмолівська. – Донецьк, 2004. – 25 с.
11. Про заходи у зв'язку з 70-ми роковинами Великого терору – масових політичних репресій 1937-1938 років : Указ Президента України від 21 травня 2007 року № 431 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/431/2007>.
12. Рада при Народному комісарі освіти УСРР // Комуніст. – 1936. – 26 квітня.
13. Реабілітовані історією. Київська область. Книга друга. – К. : Основа, 2007. – 1040 с.
14. Україна в добу "Великого терору (1936-1938 рр.) / авт.-упорядн. Ю. Шаповал [та ін.]. – К. : Либідь, 2009. – 544 с.
15. Шаповал Ю. Політичний терор в Україні у 30-50-ті роки. Стан і перспективи дослідження / Ю. Шаповал // Етнополітологія в Україні. Становлення. Що далі? – К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2002. – С. 191–238.
16. Шухман С. Буржуазні націоналісти в облнаросвіті / С. Шухман // Пролетарська правда. – 1937. – 9 жовтня. – С. 2.

Рокицкая О.Д. Евгения Волощенко – репрессированный педагог

В статье на примере жизни и профессиональной деятельности Е. Волощенко, педагога, руководителя Киевского областного отдела народного образования (1935-1937 гг.), на основе архивно-документального материала раскрыта репрессивную политику советской власти против интеллигенции Украины и работников образования Киевской области в 30-х годах XX столетия.

Показано развитие сталинских репрессий в системе образования Украины с 1933 года, их пик в 1937-1938 годах. В этот период Е. Волощенко как заведующую Киевского областного отдела народного образования обвинили на партийном собрании в том, что она "... проводила активную вредительскую буржуазно-националистическую работу в системе областного народного образования... Ее вредительская деятельность была направлена на отмежевание украинской культуры от культуры русского народа и дружественных народов Великого Советского Союза...". Также ей было предъявлено обвинение в том, что "...упорно не расширяла сети русских школ в области". Она была арестована и осуждена судом за участие в антисоветской украинской националистической террористической организации.

Е. Волощенко, работая руководителем областного отдела народного образования, в сложных экономических и социальных условиях пыталась решить вопросы неграмотности и малограмотности населения региона, усовершенствования системы образования, ее деятельность была направлена на исполнение многочисленных постановлений в области образования, была активным и партийным деятелем, но была репрессирована.

В 1957 году дело Е. Волощенко было рассмотрено повторно; ее реабилитировали посмертно.

Ключевые слова: народное образование, советская власть, репрессии интеллигенции, педагогическая деятельность, заведующий областным отделом народного образования, "враг народа", реабилитация.

Rokytska, O. Repressed Ukrainian Educator Yevhenia Voloshchenko

In the article on the basis of archival documents the repressive policy of Soviet power against the intelligentsia of Ukraine and educators of Kyiv region in the 1930s of the 20th century has been revealed on the example of life and professional activity of Ye. Voloshchenko.

Ye. Voloshchenko, being the head of the regional department of public education (1935-1937), tried to solve the issue of illiteracy of the population and insufficient literacy of students, adults, teachers and improve the educational system in difficult economic and social situation. She aimed her activities at implementing numerous state regulations in education. She was an active public and party personality. However, that fact did not prevent her from being repressed. Voloshchenko was accused of anti-revolutionary bourgeois nationalist activity, participation in an anti-Soviet Ukrainian nationalist-terrorist organization, separation of Ukrainian culture from the culture of the fraternal Russian people, insufficient expansion of the network of Russian schools.

It can be concluded that the policy of the state was aimed at destroying national identity of peoples, in particular Ukrainians, who were the part of the Soviet Union, due to Russification and refusal of national attributes.

Key words: public education, Soviet government, repression of intellectuals, pedagogical activity, head of the regional department of public education, enemy of the people, rehabilitation.